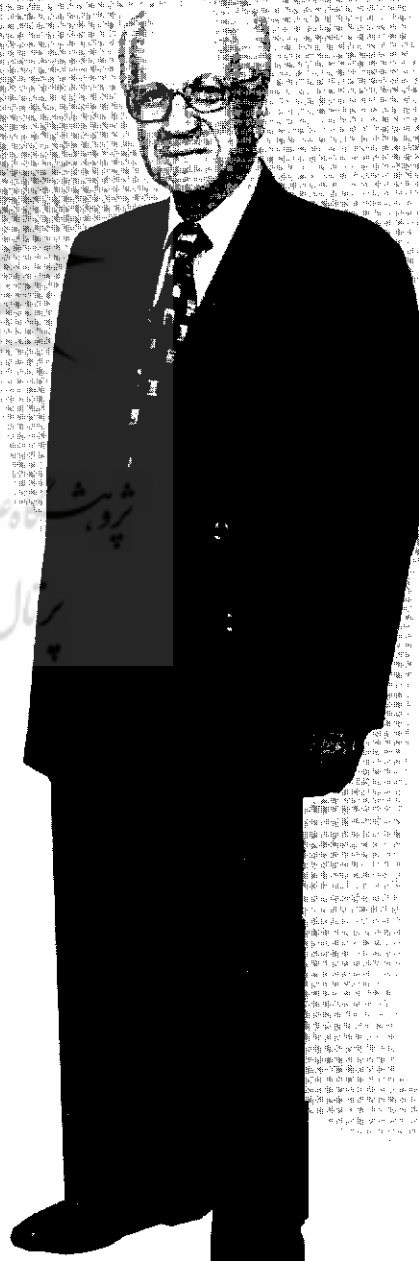

نگاهی گذرا به زندگی و آثار علمی سید حسن الامین

○ سید مهدی الامین

حسن الامین نویسنده و مورخ شیعی - فرزند سید محسن الامین نویسنده مشهور و عالم دینی لبنان - است. وی در سال ۱۳۲۶ق/ ۱۹۰۸ میلادی در دمشق متولد شد. در سال ۱۹۱۴م با آغاز جنگ جهانی اول همراه خانواده خود به شهر کوچک شقرا در جبل عامل رفت و دوران نوجوانی را در آنجا سپری کرد. پس از مدتی توقف در جبل عامل به مدرسه‌ای موسوم به «حومانی» - که از شیوه آموزش آن ناراضی است - می‌رود. سپس به دمشق می‌آید و در مدرسه علویه دمشق در کلاس سوم ابتدایی ثبت نام می‌کند و به ادامه تحصیل می‌پردازد. پایان کلاس ششم ابتدایی مقاله‌ای در مجله العرفان منتشر می‌کند. چنانکه خود بعدها گفت: این مقاله و چاپ آن فتح بابی بود برای ادامه کارهای علمی او. در ایام کودکی و به هنگام فراگیری دروس ابتدایی به مطالعه کتاب علاقه افزایی داشت. از کتاب‌های مورد علاقه او قبل از فراغت از دوره دبیرستان آناری است چون مذكرات جمال پاشا و ملوک العرب ریحانی.

حسن الامین در سال ۱۹۲۵ دوباره به جبل عامل بازمی‌گردد. وی پا به پای دروس ابتدایی و آموزش‌های رسمی به همراه چند دانش‌آموز دیگر ادبیات و نحو و فقه و علوم اسلامی را نزد پدر خود مرحوم محسن الامین فرا می‌گیرد. در ادبیات قطرانندی و الفیه ابن مالک و برخی آثار عربی مانند لامیه العرب از جمله دروسی است که نزد پدر فرا گرفته است. وی در سال ۱۹۳۲ دوره متوسطه را به پایان می‌رساند و رشته حقوق را در دانشگاه دمشق برای ادامه تحصیل انتخاب می‌کند. حسن الامین در کنار تحصیل به فعالیت‌های دانشجویی و سیاسی نیز پرداخته است. فعالیت او در هنگام انتخابات محلی در شهر دمشق به هنگام حضور فرانسویان یادکردنی است که وی شرح آن را گفته است. او در سال ۱۹۳۴ فارغ‌التحصیل می‌شود. پس از فارغ‌التحصیل شدن از دوره کارشناسی حقوق دانشکده حقوق دانشگاه دمشق در سال ۱۹۳۸ به دعوت و پشتیبانی محمد رضا شبیبی، وزیر معارف وقت دولت عراق،

برای تدریس به عراق می‌رود.

در شهر بغداد و شهر حله در «دار المعلمین ریفیه» به مدت چهار سال به تدریس در دانشگاه‌ها و دبیرستان‌ها می‌پردازد. پس از مدتی در سال ۱۹۴۵ م دوباره به لبنان به شهر نبطیه بازگشت و مسئولیت قضا را در آن شهر برعهده گرفت. در آن زمان او مشاهده کرد که چگونه عده‌ای سودجو از طریق غیرقانونی یهودیان را از سراسر دنیا با عبور از خاک لبنان به فلسطین اشغالی می‌آورند. او در مقابل این حرکت زشت صدای اعتراض بلند کرد و دستور داد خیانتکاران را به دست عدالت بسپارند. اما کوشش او با موانع و فشارهای بسیار مواجه شد و سرانجام حسن الامین به عنوان اعتراض از منصب قضاوت برای همیشه استعفا کرد. خود او از این موضوع با عنوان «فی طریق الاستقاله» یاد کرده است و جریان آن را به تفصیل بیان می‌کند.

هنگام اقامت در نبطیه لبنان، در کنار فعالیت‌های اجرایی، بعضی تحقیقات تاریخی و ادبی را نیز به انجام رسانده است. او در مجله هفتگی الرسائله مقالاتی را به ویژه در قالب گفتگوی انتقادی و نقد با عباس محمود عقاده، صاحب کتاب عبقریه الامام نویسنده مشهور مصری به رشته تحریر درآورده است. از دیگر مجلاتی که حسن الامین در آن قلم زده است مجله العربی است

که در کویت به چاپ می‌رسید.

حسن الامین در زمینه کتاب‌ها و آثارش می‌گوید: در واقع کتاب‌هایم هیچ کدام از اول به صورت مستقل نبود بلکه آغاز هر کدام در نتیجه مسئله‌ای بود که به خاطر دفاع از تشیع شروع کردم. زیرا از هنگام طفولیت در محیط شیعی بزرگ شدم و همواره با تهمت‌هایی مواجه می‌شدم که به شیعه منسوب می‌گردید. دشمنان شیعه مرا متهم به همکاری با دشمن‌هایی چون مغول یا صلیبی‌ها و خیانت به مسلمانان می‌کردند. لذا در مقام دفاع از این تهمت‌ها برآمدم. نخست در مجله الرسائله که در قاهره منتشر می‌شد قلم می‌زدم و سپس مقالاتی را در مجله العربی به سردبیری دکتر احمد زکی مصری که در کویت نشر می‌یافت تدوین کردم. همچنین درباره امام سجاد، امام صادق، امام حسین-علیهم السلام - مطالبی نوشتم که بعدها در کتاب قیم خالده (ارزش‌های پایدار) به چاپ رساندم.

هنگامی که در شهر حله مسئولیت تدریس را برعهده داشت. هم‌زمان، در کنار پدر به تکمیل اعیان‌الشیعه پرداخت. با رحلت پدر تصمیم گرفت عمر خود را فقط صرف پژوهش و تحقیق کند. جیل عامل سرزمینی است که در طول تاریخ، بزرگانی از علم، معرفت، ادب، شعر، غیرت و شجاعت در آن رشد کرده است.

معتقد بود این مجموعه که چهل سال از عمرش را صرف آن کرده مهم‌ترین تلاش علمی او به شمار می‌رود.

وی در شرح عواملی که موجب تهیه چنین دایرةالمعارفی شد، می‌گوید در آن زمان دایرةالمعارفی از سوی خاورشناسان غربی منتشر و از سوی مصری‌ها به زبان عربی ترجمه شد. آن مجموعه به علت نقص در آگاهی یا سوءنیت دارای خطاهای علمی بسیار بود و مترجمان سعی کرده بودند در پاورقی خطاهای وارده را تصحیح کنند؛ اما فقط به تصحیح آرای اهل سنت پرداختند و آرای شیعی با همان خطاهای موجود به عربی منتشر شد. تنها تصحیحی که انجام شده بود به مبحث تقیه شیعه مربوط بود که احمد محمد شاکر انجام داده بود.

مطالعه این مجموعه‌ها باعث شد حسن‌الامین به اندیشه تهیه دایرةالمعارف مستقلی در حوزه افکار شیعی بيفتند. آنچه از آثار علمی حسن‌الامین به یادگار مانده است، بیش از آنکه بیانگر شور و اشتیاق علمی او باشد حاکی از حقیقت گمشده‌ای است که به دنبال آن بود.

روش نقادانه

بسیاری از پژوهشگرانی که به عرصه تاریخ اسلام و نگارش آن می‌پردازند، از همان روش‌های گذشته پیروی می‌کنند و از روش‌های نقادانه و تحلیلی - اجتهادی در مسایل تاریخی پرهیز کرده یا از آن بی‌بهره‌اند. این دسته از نویسندگان زمانی که با آثار حسن‌الامین پس از انتشار روبرو شدند و آرای مخالف با رأی خود را یافتند به شدت به مخالفت با او و متهم کردن وی در مسایل علمی پرداختند. از جمله آثاری که جنجال آفرید، کتاب صلاح‌الدین ایوبی بین العباسیین و الفاطمیین و الصلیبیین بود. حسن‌الامین در این کتاب اثبات کرده بود که برخلاف نظر رایج - صلاح‌الدین ایوبی را آزادکننده بیت‌المقدس می‌داند - صلاح‌الدین کسی بود که این سرزمین را به صلیبی‌های مسیحی واگذار کرد. مخالفان حسن‌الامین سعی کردند او را به داشتن تعصب شیعی در تحلیل مسایل تاریخی متهم کنند. چنین اتهامی می‌توانست هر نویسنده‌ای را از عرصه علمی برای همیشه ساقط کند اما استدلال‌های حسن‌الامین به اندازه‌ای قوی و محکم بود که نه فقط او را از این اتهام مبرا می‌کرد بلکه مخالفان هیچ پاسخ دقیقی در برابر او جز تمسک به افترا و اتهام نمی‌یافتند.

نگاه حسن‌الامین در آثارش کاملاً آشکار است. برای مثال او به رغم اینکه دیدگاه کلامی اسماعیلیه را قبول ندارد معتقد است هنگام تحلیل تاریخ اسماعیلیه ظلم‌های بسیاری به آنها شده

علامه حسن‌الامین از سلسله بزرگان این سرزمین است که در نیمه دوم قرن بیستم خورشید علمی آن درخشید و در سال ۲۰۰۲ م با دهها اثر به غروب نشست. آثار این مرد بزرگ به حجمی است که می‌توان فعالیت‌های فردی او را همسنگ با بیشتر مؤسسات پژوهشی و علمی دانست که با هزینه‌های گزاف در دنیا در حال فعالیت‌اند.

شاید بتوان گفت در میان ده‌ها اثری که حسن‌الامین از خود به یادگار گذاشته است سه اثر جایگاه بسیار مهمی دارند. این آثار عبارت‌اند از: اعیان الشیعه، مستدرکات اعیان الشیعه، دایرةالمعارف الاسلامیة الشیعیة.

اعیان الشیعه

این اثر مهم نخست به کوشش پدر وی علامه محسن‌الامین آغاز گردید اما هنگام وفات او در سال ۱۹۵۲ میلادی این مجموعه تا حرف «ش» تکمیل شده بود. حسن‌الامین فرزند او با تلاش گسترده و با همان روش علمی پدر سعی کرد، این مجموعه علمی و با ارزش را کامل و در ۳۶ مجلد منتشر کند و بدین‌وسیله در حفظ و احیای اندیشه پدر بکوشد. حسن‌الامین در مورد تکمیل اعیان الشیعه گفته است: هنگامی که پدرم از دنیا رفت اعیان الشیعه تا نهایت حرف «س» به پیش رفته بود. بقیه مدخل‌ها یعنی از حرف «س» به بعد به صورت چرکنویس و مشوش و غیرمنظم باقی مانده بود. بعضی تراجم کامل نشده و بعضی اصلاً نوشته نشده بود. با کوشش‌های فراوان این کار را به سرانجام رساندم.

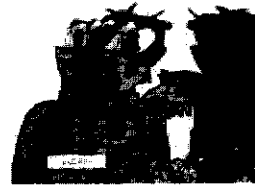
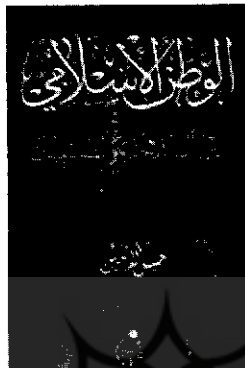
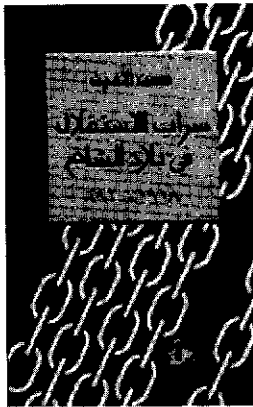
وی همچنین افزوده است: «در حین انجام این کار مهم، نگارش مقالات یا آثاری در شرح حال مسافرت‌های خود تحت عنوان من بلد الی البلد، تاریخ جبل عامل با عنوان عصر حمد المحمود و حیات الشیعیة فی جبل عامل را به علم دوستان عرضه کردم.

مستدرکات اعیان الشیعه

این مجموعه یازده جلد است و به اعلام و شخصیت‌هایی اختصاص دارد که محسن‌الامین به آنها در اعیان‌الشیعه اشاره نکرده است.

دایرةالمعارف الاسلامیة الشیعیة

این مجموعه در ۲۵ جلد توسط حسن‌الامین تدارک دیده شده و تاکنون نیمی از آن در بیروت به طبع رسیده است. او

اسلامی - از حملات چنگیز تا هولاکو - و رد برخی نظرات تاریخ‌نویسان است که معتقدند مغول دارای فرهنگ و تمدن چندین ساله است. در این کتاب آثار و پیامد حضور مغول بررسی می‌شود.

○ الرضا(ع) و المامون و ولاية العهد

○ ناشر: دارالجديد

○ چاپ اول / ۱۹۹۵ م.

○ ۱۷۶ صفحه

○ برای اطلاع بیشتر ر. ک: صفحه ۵۲- ۵۵ همین مجله

○ الوطن الاسلامی بين السلاجقة و الصليبيين

○ ناشر: شركة الغدير للطباعة و النشر و التوزيع

○ چاپ اول / ۱۹۹۶ م.

○ ۳۲۰ صفحه

○ برای اطلاع بیشتر ر. ک: صفحه ۷۶- ۷۷ همین مجله

○ الاسماعيليون و المغول و نصيرالدين الطوسي

○ ناشر: شركة الغدير للطباعة و النشر و التوزيع

○ چاپ اول / ۱۹۹۷ م.

○ ۳۰۴ صفحه

○ برای اطلاع بیشتر ر. ک: صفحه ۴۰- ۴۵ همین مجله

است. او معتقد بود نویسندگان چشم بسته با وابسته کردن بسیاری از عقاید شاذ به عقاید اسماعیلیه حقیقت را در این میان گم کرده‌اند. او با همین باور از اسماعیلی‌های نزاری و فاطمی دفاع می‌کند.

مهم‌ترین مشکل حسن الامین در نگاه مخالفان این بود که وی در تحلیل رویدادهای مهم تاریخ اسلام مماشات و کتمان را نمی‌پذیرفت. او حتی در زندگی فردی نیز صریح و با صلابت بود. به واقع می‌توان گفت این روحیه وی فقط در آثار علمی‌اش به یادگار نمانده است، بلکه کوچه و خیابان‌های شهرهای دمشق، جبل عامل و نبطیه نیز این روحیه پرخروش او را به یاد می‌آورد و آن مربوط به نیمه اول قرن بیستم است که حسن الامین به عنوان جوانی انقلابی در مقابل نیروهای اشغالگر فرانسوی با صدای اعتراض آمیز صف‌آرایی می‌کرد.

تالیفات سید حسن الامین به ترتیب سال انتشار

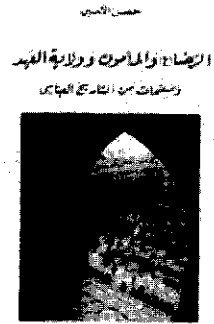
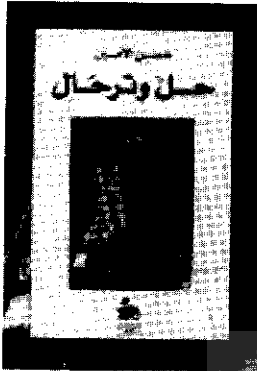
○ الغزوا و المغولی للبلاد الاسلامیة

○ ناشر: دارالنهار

○ چاپ دوم / ۱۹۸۳

○ ۱۹۲ صفحه

این اثر شرح و بیان حوادث حمله مغول به سرزمین‌های

- لمحات فی تاریخ التشیع
- ناشر: شركة الغدير للطباعة و النشر و التوزيع
- چاپ اول / ۱۹۹۸ م.
- ۹۹ صفحه

در این کتاب سه حادثه بسیار مهم بررسی می شود: (۱) تثبیت دین اسلام پس از رحلت رسول اکرم (ص): حادثه سقیفه و بیعت با ابوبکر، و به دنبال آن رد بیعت طرفداران حضرت علی (ع) با ابوبکر. (۲) حوادث خلافت حضرت علی (ع): جنگ های جمل، صفین و نهروان، پیدایش فرقه های مختلف در حمایت یا رد خلافت حضرت علی (ع) و نحوه شکل گرفتن آنها. (۳) قیام عاشورا و پیامدهای آن که نویسنده حوادث و اتفاقات آن را از زوایای مختلف بررسی می کند.

- فی خضم التاريخ
- ناشر: دارالرسول الاکرم / المحجة البيضاء
- چاپ اول / ۲۰۰۰ م.
- ۳۶۶ صفحه
- برای اطلاع بیشتر ر.ک: صفحه ۷۴-۷۵ همین مجله

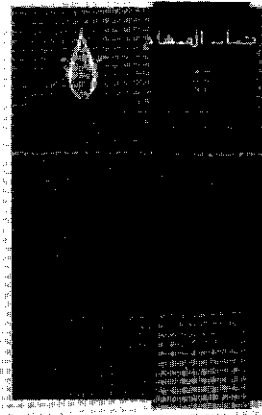
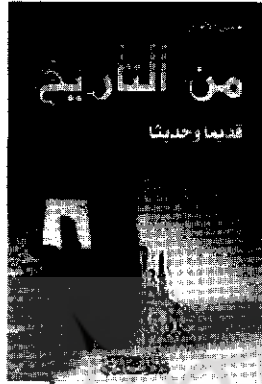
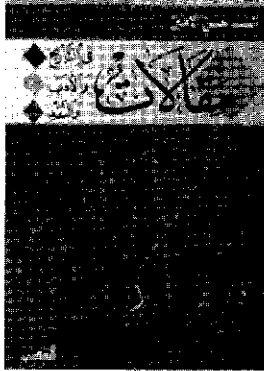
- اطلاعات علی التاريخ
- ناشر: دارالرسول الاکرم / المحجة البيضاء
- چاپ اول / ۲۰۰۰ م
- ۲۳۲ صفحه
- برای اطلاع بیشتر ر.ک: صفحه ۷۲-۷۳ همین مجله

- سراب الاستقلال فی بلاد الشام
- ناشر: رياض الرئيس للكتب و النشر
- چاپ اول / ۱۹۹۸ م.
- ۳۳۷ صفحه

این اثر حوادث و اتفاق های استقلال طلبانه سال های ۱۹۲۰-۱۹۱۸م. شام را در حکومت عثمانیان و تلاش برای آزادسازی این سرزمین از سلطه آنان بررسی می کند و از سوی دیگر هجوم استعمارگران فرانسوی و مبارزه و مقابله با آنان، از مباحث مطرح در این اثر است.

- الشهيد الاول محمدبن مکی
- ناشر: شركة الغدير للطباعة و النشر و التوزيع
- چاپ اول / ۱۹۹۸ م.
- ۱۱۲ صفحه

نویسنده در این اثر، زندگی، اندیشه و آثار محمدبن مکی بن حامد بن احمد دمشقی نبطی عاملی جزینی معروف به شهید اول و صاحب اثر لمعة دمشقیة را بررسی کرده است. وی از بزرگان علمای امامیه (متوفی ۷۸۶ هـ . ق) است که در عهد سلطنت برقوق به فتوای قاضی برهان الدین مالکی و عباد بن جماعه به قتل رسید. در این اثر همچنین درباره برخی حوادث و وقایع عصر شهید اول بحث شده و دیدگاهها و نیز علل کشته شدن وی بررسی شده است.

۲۹۵ صفحه

دوران زندگی سیدحسین امین و پیش از آن مصادف با بسیاری حوادث سیاسی بوده است. سلطه عثمانیان، حضور استعمارگران فرانسوی، جدایی سوریه از مصر و ظهور پدیده صهیونیسم در کرانه‌های باختری دریای مدیترانه و... از سوی دیگر قیام، تظاهرات و مقابله با متجاوزان برای استقلال خواهی و مبارزه با استعمار، موضوعاتی است که نویسنده شاهد آن بوده یا از دیگران شنیده و در اثر حاضر به نگارش و تدوین آن پرداخته است.

- مقالات فی التاریخ و الادب و النقد
- ناشر: شركة الغدير للطباعة و النشر و التوزيع
- چاپ اول/ ۲۰۰۱ م
- ۳۵۲ صفحه

این اثر مجموعه مقالات و نوشته‌هایی است که سیدحسین امین در طول حیات خود به رشته تحریر درآورده است. وی در این اثر به برخی موضوعات تاریخی و ادبی پرداخته است. بخشی دیگر از این اثر نیز به متون ادبی، نقد برخی دیدگاه‌ها و آثار و زندگینامه برخی بزرگان علم و ادب و دین اختصاص دارد.

- صراعات فی الشرق علی الشرق
- ناشر: شركة الغدير للطباعة و النشر و التوزيع
- چاپ اول/ ۲۰۰۱ م

○ صالح الدين الايوبي بين العباسيين و الفاطميين و الصليبيين

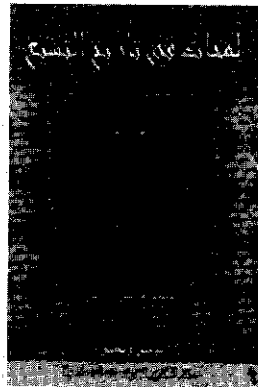
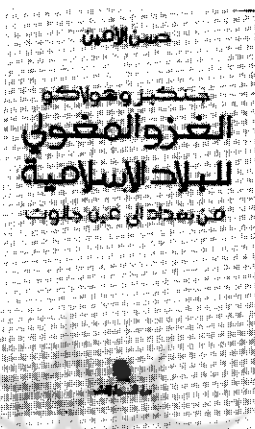
- ناشر: دارالجديد
- چاپ دوم/ ۲۰۰۰ م
- ۲۴۰ صفحه

برای اطلاع بیشتر ر.ک: صفحه ۵۶-۵۷ همین مجله

- ذكريات قضائيه و وقفات عاطفية
- ناشر: دارالهادی للطباعة و النشر و التوزيع
- چاپ اول/ ۲۰۰۱ م
- ۲۴۶ صفحه

سید حسن امین در رشته حقوق درس خوانده و فارغ‌التحصیل این رشته از دمشق بود و چهار سال در منصب قضاوت به عنوان قاضی مدنی در دستگاه قضایی لبنان فعالیت کرد که به برخی علل از این حرفه دست کشید. در اثر حاضر وی برخی نوشته‌ها و یادداشت‌هایش را در این زمینه گردآوری و تدوین کرده است. همچنین برخی نوشته‌های ادبی او نیز در این اثر آمده است.

- مظاهرات و ثورات
- ناشر: دارالرسول الاكرم/ المحجة البيضاء
- چاپ اول/ ۲۰۰۱ م

جمع‌آوری مطالب دو اثر بزرگ مستدرکات اعیان الشیعه و دایرة المعارف الاسلامیة الشیعیة به کشورهای چون ایران، عراق، پاکستان، مصر، برخی کشورهای اروپایی، آمریکای شمالی و جنوبی و... داشت. وی در این اثر به شرح و توصیف این سفرها پرداخته به گونه‌ای که می‌توان این اثر را سفرنامه‌ی وی نامید.

○ حل و ترحال

○ ناشر: ریاض الریس للکتب و النشر

○ چاپ اول / ۲۰۰۱

برای اطلاع بیشتر ر.ک: صفحه ۶۶- ۷۱ همین مجله

آثار دیگر سید حسن الامین

۱- الموسوعة الاسلامیة؛

۲- السیرتان النبویة و الامامیة؛

۳- ثورات فی الاسلام؛

۴- دولة الموحدين الاسلامیة؛

۵- قیم خالدة فی التاریخ و الادب؛

۶- من نوافح خراسان؛

۷- المغول بین الوثنیة و النصرانیة و الاسلام؛

۸- غارات علی بلاد الشام؛

۹- جبل عامل السیف و القلم؛

۱۰- عصر حمدالمحمود و الحیة الشعریة فی جبل عامل.

○ ۴۳۲ صفحه

این اثر دربردارنده شرح حوادث و جنگ‌هایی از دوره‌های مختلف تاریخی در سرزمین‌های اسلامی - عربی و سرزمین‌های مجاور آن است. حوادث و اتفاقاتی که عامل عقب‌افتادگی، غارت، کشتار مسلمانان و نابودی تمدن اسلامی شد. مؤلف در بخشی از مقدمه درباره انگیزه تألیف این اثر می‌نویسد: «به تألیف و نشر این اثر پرداختم که نسل امروز با مطالعه این حوادث و مقایسه آن با حال، پند و عبرتی از حوادث آن روزگار به دست آورند».

○ من التاریخ قديماً و حديثاً

○ ناشر: دارالهادی للطباعة و النشر و التوزیع

○ چاپ اول / ۲۰۰۲ م

○ ۲۵۴ صفحه

این اثر درباره دو بخش تاریخی متفاوت و موضوعی متمایز از هم بحث می‌کند. بخشی به بررسی و نقل حوادث دوره کهن تاریخی جهان عرب و اسلام اختصاص دارد و بخشی از آن نیز به حوادث تاریخ دوران معاصر جهان عرب می‌پردازد.

○ من بلد الى بلد

○ ناشر: دارومکتبة الهلال

○ چاپ اول / ۲۰۰۱

سید حسن امین مسافرت‌های بسیاری به منظور تحقیق و